

Світ дитинства Кобзаря.

Анотація

У даній роботі досліджується життя і творчість Т. Г. Шевченка, проведено екскурс в дитинство поета; розкрито ідейно-художній зміст поезії «Мені тринадцятий минало», показано внутрішній світ героя; цей урок допоможе розвинути в учнів навички самостійного пошуку інформації, пам'ять, логічне й образне мислення, виховувати співчуття до дітей-сиріт.

Ключові слова: автобіографічний твір, виразне читання, виконавське завдання.

Тема: Тарас Григорович Шевченко. Розповідь про життя і творчість поета. Виразне читання «Мені тринадцятий минало» .

Мета: ознайомити з життям і творчістю великого поета; викликати зацікавлення його особистістю, творами, допомогти учням усвідомити ідейно-художній зміст поезії «Мені тринадцятий минало», розкрити внутрішній світ героя, його душевні переживання; розвивати навички самостійного пошуку інформації, пам'ять, логічне й образне мислення, розвивати навички виразного читання творів, вміння учнів самостійно складати вішові твори; виховувати співчуття до дітей-сиріт, гуманне ставлення до них, почуття пошани й захоплення видатними українцями.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Обладнання: святково прибрана кімната, оздоблена українськими вишитими рушниками, портрет Шевченка (автопортрет Т. Г. Шевченка) [2.], збірки його творів і книги про нього, творчі роботи учнів, присвячені Шевченку, відеозаписи, презентації.

Теорія літератури: автобіографічні твори, постановка виконавського завдання.

ХІД УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Повідомлення теми й мети уроку.

II. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя.

Мабуть, немає українця, який би не чув ім'я Тараса Григоровича Шевченка, не бачив його портретів і пам'ятників, не чув його віршів. (Демонструється презентація «Тарас Григорович Шевченко – відомий український поет». Музичний супровід: музика Г. Гладкий, слова Т. Г. Шевченко «Рече та стогне Дніпр широкий», виконує хор Г. Верьовки.) [8].

Видатного українського поета і художника Тараса Шевченка знають у всьому світі.

Чим же заслужив славу наш Великий Кобзар (так його ще часто називають). Перш за все, неперевершеною поезією, якою виступив на захист свого поневоленого народу. Він показав світові, що українці — не малороси, а гордий, волелюбний народ, зі своєю багатою культурою, звичаями, традиціями, мовою.

У тяжкі часі довелося жити поетові. Його народ, його родина, та й він сам були безправними рабами, кріпаками у панів. Були змушені щоденно тяжко працювати на панщині, не мали ніяких прав, їх могли продати чи поміяти на собак, чи програти в карти.

Тяжким було життя поета Тараса Шевченка: кріпацька неволя, арешт, заслання, довга розлука з милою серцю Україною, та не менше горя довелося спізнати майбутньому поету ще в дитинстві.

2. Знайомство з життям поета.

Запитання до учнів: «Що ви знаєте про дитинство Т. Г. Шевченка?»

Орієнтовні відповіді учнів.

- Народився Тарас Шевченко 9 березня 1814 року в селі Моринцях на Черкащині у сім'ї селянина-кріпака.

- Коли Шевченку виповнилося 9 років, померла мати.
- А коли Шевченку виповнилось одинадцять, помирає і батько.
- З дитячих років Тарас служив у наймах у пана Енгельгарда.
- Замість навчання у школі доводилося носити воду школярам.

Учитель. Кріпацькій дитині не судилося нічого доброго. Сім'я батька була велика і жила бідно. Батькам Тараса було не до того, щоб доглядати дітей. Вони ледве могли спромогтися на злиденний хліб для сім'ї, бо весь час треба було працювати на пана.

Дитинство Тараса Григоровича Шевченка було особливо тяжким. Систематичне поневіряння в наймах характеризує дитячі роки Шевченка. Голодування, злидні, жорстока поведінка хазяїв і деспотів-дядьків, у яких він був учнем, а вдома — кріпацькі злидні і як наслідок — ненависть мачухи, на утриманні якої було багато своїх дітей, — така дитяча доля великого поета.

Та був і інший світ. Світ чудової української природи, світ чарівних розповідей діда про славних лицарів України – запорожців та гайдамак, і, як світлий промінець у темному царстві, – щира подруга Оксана Коваленко.

Ще будучи маленьким хлопчиком, Тарас відрізнявся від інших дітей. З дитинства він хотів пізнати, як побудований світ, де кінчається обрій, мріяв подивитися на ті залізні стовпи, що підпирають небо. Люди вважали його дивним, а батько, вмираючи, все ж сподівався, що з нього будуть «великі люди».

(Перегляд уривку з фільму С. Клименка «Тарас Шевченко. «Заповіт».)
[13.]

Завдання для учнів: під час перегляду фільму з'ясувати, який заповіт залишив Григорій Шевченко своєму сину Тарасу.

З дитинства увібрав в свою душу Т. Г. Шевченко ненависть до панщини, співчуття до поневоленого народу і любов до рідної України.

А, як відомо, формування особистості починається в дитинстві.

Все починається з дитинства:

З зернини – хліб, з промінчика – зоря.

З дитинства родом Україна

У славних віршах Кобзаря.

Щоб глибше осягнути ідейно-художній зміст поезії «Мені тринадцятий минало», в якому змальована одна із дитячих сторінок життя поета, спробуємо уявити, яким було дитинство великого поета.

(Перегляд презентація. «Роботи учнів 5 класу та художника В. Глуздова до поезії Т.Г. Шевченка.» [7].

Учитель. Про життя Шевченка написано багато художніх книг. Одна із них — повість «Широкий шлях» С. Васильченка.

3. Зачитування фрагментів повісті «Широкий шлях» про дитинство Шевченка.

(Група учнів заздалегідь отримала завдання самостійно підготувати цікаві уривки про дитинство Т. Г. Шевченка із повісті С. Васильченка «Широкий шлях».)

Учитель. Життя нашого поета таке дивне, що, слухаючи про нього, можна було б сказати, що це легенда, коли б усе те діялось не перед нашими очима. Мені б хотілось і почати повість про поета, як починаються казки.

За широкими морями, за лісами дрімучими, ще й за горами кам'яними в не нашій далекій стороні був колись веселий край, розкішний і багатий, заворожений злими людьми, заневолений двома неволями. Одна неволя панська, а друга — царська. І жили там рабами в тяжкій чужій роботі заворожені в неволю люди. Роти їм було зав'язано, говорити — заковано, ходили німі...

1 учень. Року 1814, з 26 на 27 лютого старого стилю , темної ночі, перед світом, в селі Моринцях на Звенигородщині, в хаті Григорія Шевченка, кріпака пана Енгельгардта, блиснув у вікні єдиний на все село огник, народилась нова панові кріпацька душа, а Україні — її великий

співець — Тарас Шевченко...

2 учень. Минає рік. Батько й мати на панщині. Катерина (сестра Тараса), сама ще недоросла, зв'язана з малим Тарасом, як ланцюгами: сповивала, колихала, пісень співала, запихала дитячий плач куклою, по кутку носилася з ним, як із цяцькою. Проте сама нянька — ще дитина, хочеться з подругами в баштана на шляху погуляти, побігати у ворона, в квача. Посадить малого на вигоні, в ромашках, у ту ямку, що вирили хлопці, граючи в дуки, накаже, посварившись пучкою: «Сиди ж мені і не вилазь, поки не прийду». Вітром майнула до гурту, де аж куріла гульня, — про хлопця забула зразу. І сидить воно саме-самісіньке, як одірваний од гілля листочок...

3 учень. Минає рік, і два, і п'ять років... Росте Тарас Шевченко. Тільки зіп'явся на ноги, почалося те дитяче бурлакування. Батьки — на панщині, брат десь пастишить, сестра на городі, а ти, Тарасе, куди хочеш — скрізь тобі шляхи одкриті: на леваду, до ставу, за село до млина, у той сад густий та темний, за сад на могилу... А бур'яни несходимі! Залізе — до вечора не вибереться... І мандрує мала людина по світу з ранку до вечора, дива всякі на ньому споглядає, розуму набирається. Вийде із бур'янів на поле, як Кармалюк із лісу, дивиться, як сонце заходить, як легенька хмарка з золотими крайками закриває його своїми полами. І здається малому, що там — край світу. Там сонце спати лягає. Як мати вечорами у свято: скидає з шиї дороге намисто, у скриню ховає червону хустку, плахту...

4 учень. Невесела у Шевченка зимою та восени хата — стоїть край села, як примара, найгірша, мабуть, в усьому селі: кривобока, стара, стіни повигинались, солома на покрівлі потемніла, потрухла, мохом узялася, почорнів од диму вивід, од вітру порозлазилась, дірки світять голими латами. А прийде весна, зацвіте садок за хатою, рясна яблуня коло хати, промете Катря, під вікнами півники та барвінок, і хата як хата — суму мов не було того...

5 учень. І знову минає рік...

Не любив хлопець сидіти в темній хаті, не любив сумних розмов про злидні, про горе. Все, було, тікає з хати до сонця, на просторе. Одначе минути того не можна. Зберуться часом куткові молодичі та баби, посідають на призьбі, почнуть гомоніти. Сяде тут же, коло матері, бігаючи й натомившись, хлопчик, притулиться, слухає. Чого-чого тільки він не наслухається — все про тих же панів та їх економів: і як людей били — кого різками, кого канчуками, і як продавали людей, за собак міняли, засилали в Сибір, в москалі голили. А як почнуть про тяжку роботу, про неволю, про злидні... Ясний надворі день. Ясно сонце світить, небо безкрайне та синє, кує зозуля в лузі, а як усього того наслухається,— то й день йому стемніє, отьмариться сонце, і дерево зажуриться, - осмутніє... Аж раптом заграє в ньому якась радісна сила, буйна і непокірна. Зірве хлопця із призьби, і помчить він круг майдану жеребчиком, іржучи й хвиськаючись...

І весь сум з хлопця як вода змила...

(Під час читання окремими учнями уривків йде презентація «Малюнки Т. Г. Шевченка з особистого життя».) [б.].

5. Словникова робота

Кукла (діалектне) – тут: замотаний у ганчірку розжований хліб.

Куток – частина села.

Плахта – давній український жіночий одяг, що складається з двох шматків вовняної матерії, зшитих вздовж до половини (різновид спідниці).

У москалі поголили – відправляти в солдати (новобранцям голили голови).

Учитель. Прослухавши уривки, ми бачимо, як безрадісне життя хлопця, темна хата і тяжкі злидні змінюються картинами радісної весни та безтурботного дитинства. Такими ж переливами мотивів позначена поезія «Мені тринадцятий минало», бо в цьому творі змальовано саме дитинство поета. Твори, в яких автор змальовує своє життя, називаються

автобіографічними. (Запис до літературознавчого словника: презентація «Автобіографія».) [1.].

6. Знайомство з ліричним твором «Мені тринадцятий минало».
(Виразне читання учителем поезії напам'ять)

МЕНІ ТРИНАДЦЯТИЙ МИНАЛО

(Скорочено)

Мені тринадцятий минало.
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сіяло,
чи так мені чого було?
Мені так любо, любо стало,
неначе в Бога...
Уже покликали до паю,
а я собі у бур'яні
молюся Богу... І не знаю,
чого маленькому мені
тоді так приязно молилось,
чого так весело було?
Господнє небо, і село,
ягня, здається, веселилось!
І сонце гріло, не пекло!
Та недовго сонце гріло,
недовго молилось...
Запекло, почервоніло
і рай запалило.
Мов прокинувся, дивлюся:
село почорніло,
Боже небо голубеє і те помарніло.
Поглянув я на ягнята -

не мої ягнята!
Обернувся я на хати -
нема в мене хати!
Не дав мені Бог нічого!..
І хлинули сльози,
тяжкі сльози. А дівчина
при самій дорозі
недалеко коло мене
плоскінь вибирала,
та й почула, що я плачу.
Прийшла, привітала,
утирала мої сльози
і поцілувала...
Неначе сонце засіяло,
нечаче все на світі стало
моє... лани, гаї, сади!..
І ми, жартуючи, погнали
чужі ягнята до води. [9; с.72 – 73.].

7. Словникова робота

Пай – харчування за панський кошт кріпаків, які жили і працювали при дворі пана.

Помарніти – тут: стати хмарним, тьмяним (про небо).

Хлинути – политися (про сльози).

Плоскінь – коноплі, з яких ткали полотно.

8. Постановка виконавського завдання

Учитель. Щоб підготовка твору до **виразного читання** була успішною, ви маєте ясно уявити, з якою метою будете читати цей твір

слухачам, тобто яке **виконавське завдання** ставите перед собою. Це завдання передбачає необхідність з'ясувати:

а) що потрібно сповістити слухачам, які думки й почуття автора передати їм;

б) які роздуми та переживання викликати;

в) у чому переконати.

Добре усвідомивши виконавське завдання, ви легше зможете знайти потрібні інтонації, темп читання, жести, мімічні рухи. Ви краще зрозумієте, на які слова потрібно ставити логічний наголос, де робити паузи.

Правильно поставити виконавське завдання ви зможете лише тоді, коли добре зрозумієте зміст твору, яскраво уявите зображене в ньому, прийметеся його настроєм, виявите підтекст, відчуєте авторське ставлення до зображеного та головну думку твору.

Запитання і завдання для учнів:

1. Умовно поділіть текст на три частини, підберіть до них заголовки.

2. Який настрій хлопчика-пастушка виражено в кожній з них?

3. З'ясуйте значення слів та виразів:

"Мені так любо, любо стало, неначе в Бога...", "Господнє небо і село, ягня, здається, веселилось!", "І сонце гріло, не пекло!", "Запекло, почервоніло і рай запалило" (про сонце), "Село почорніло", "Не дав мені Бог нічого!..», «Тяжкі сльози!», «Неначе все на світі стало моє... лани, гаї, сади!».

4. Знайдіть у тексті вірша рядки, які характеризують хлопчика. Яким ви його уявляєте?

5. Які слова та речення свідчать про радісний настрій хлопчика, замилуваного красою природи?

6. Які слова та вирази підтверджують сумний настрій?

7. Чому до слова «сльози» вжито епітет «тяжкі»?

8. Чому ставиться знак оклику у таких реченнях: *«Господнє небо і село, ягня, здається, веселилось!»*, *«І сонце гріло, не пекло!»*, *«Поглянув я на ягнята – не мої ягнята!»*, *«Обернувся я на хати – нема в мене хати!»*, *«Не дав мені Бог нічого!..»*, *«Неначе сонце засіяло, неначе все на світі стало моє... лани, гаї. сади!..»*.

9. Чи однакові емоції виражають ці окличні речення? Які саме? Назвіть їх.

9. Виразне читання автобіографічного вірша Т. Г. Шевченка «Мені тринадцятий минало» учнями.

10. Проблемне запитання.

Порівняйте своє дитинство з дитинством Шевченка. Чи змінилося на краще життя української дітвори? Чи можна позаздрити героєві нашого твору?

11. Творче завдання.

На основі порівнянь створіть віршові рядки про своє дитинство. (Для слабших учнів – прозове висловлювання).

Вчитель пропонує учням скористатися римою:

... минало.

... селом.

...сіяло,

...було.

Читання учнями віршових рядків, а також поезій, присвячених Т. Г. Шевченку, що створені вдома самостійно.

III. ПІДСУМОК УРОКУ

Метод «Мікрофон». Усний твір «Яким у моїй уяві постає

Т. Г. Шевченко в дитинстві»

Учитель. Отже, Тарас, як і герой ліричного твору, народившись у бідній кріпацькій сім'ї і рано залишившись сиротою, зазнав багато горя, почував себе самотнім. Від побоїв мачухи і глузувань її дітей він утікав у бур'яни, на зелені луки, де знаходив спокій і відпочинок. Природа зігрівала його ясним сонечком, напувала ароматом запашних трав, розважала стоголосим пташиним щебетом. Вона стала для нього ніжною матір'ю, якій він виливає свій плач, ділить з нею своїми мріями. Кріпосницька дійсність закриває цей чарівний світ, накладає на все свою чорну печатку, ранило серце Тараса, затінює його радісні мрії. Але ненадовго. Поява щирого і доброго друга — Оксани — проганяє це страшне, потворне марище, природа знову виграє веселкою барв, радість наповнює Тарасові груди.

IV. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Вивчити вірш «Мені тринадцятий минало» напам'ять.

Список використаних джерел

1. Автобіографія [Електронний ресурс]: презентація. – Режим доступу: https://docs.google.com/presentation/d/1p6nr33ycRJhBPbt7KBSjLpZd1Bab5r72GWKcO_bV3hw/edit
2. Автопортрет Т. Г. Шевченка [Електронний ресурс] : презентація. – Режим доступу: <https://docs.google.com/presentation/d/1N2Yq1gI3ZpnC5hFmJrf9a280U-bRYrhaG-B8GmRGkro/edit>
3. Бандура О. М., Кучеренко Є. М. Українська література [Текст]: підручник для 6 кл. - 22-ге вид. – К.: Освіта. 1997. – 256 с.
4. Голубкова З. К. Українська література. 5 клас [Текст]: матеріали до уроків. – Х.: Торсінг, 2002. – 176 с.
5. Єрмакова Н. С. Позакласна робота з української літератури [Текст]. – Донецьк: Центр підготовки абітурієнтів, 2000. – 320 с.
6. Зайцева О. В. Малюнки Т. Г. Шевченка з особистого життя:

[Електронний ресурс]: презентація. – Режим доступу:

https://docs.google.com/presentation/d/1y0XVdBEKq05N9MEUAVbZqw35r7XR6zbxEw_iU2KdnZU/edit

7. Зайцева О. В. Роботи учнів 5 класу та художника В. Глуздова до поезії Т.Г. Шевченка. [Електронний ресурс]: презентація. – Режим доступу:

<https://docs.google.com/open?id=0B8XRbRBe614sZIZ0bGZaUE1UaWI2X0VVWHRmNmJ6Zw>

8. Зайцева О. В. Тарас Григорович Шевченко – відомий український поет [Електронний ресурс]: презентація.. – Режим доступу:

<http://youtu.be/Xu2HstCY6R8>

9. Івасюк О. М., Гуйванюк Н. В., Бузинська В. С. Українська література. 5 клас [Текст]: підручник для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин. – Львів: Світ, 2005. – 216 с.

10. Паращич В. В. Українська література. 5 клас [Текст]: плани-конспекти для шкіл з українською мовою навчання. – Х.: Ранок, 2010. – 272 с.

11. Сучасний словник-мінімум іншомовних слів [Текст]. – К.: Довіра, 1999. – 368 с.

12. Українська література. 5 клас [Текст]: програми для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин. – Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2005. – 136 с.

13. Тарас Шевченко. Заповіт [Відеозапис] / реж. Станіслав Клименко; в ролях: Б. Ступка, А. Кульбачний, Я. Попадюк. – К.: Кіностудія ім. О. Довженка, ВТО «Фест-Земля», 1992. – <http://youtu.be/j91r1ol2Z0o>

14. Шевченко Т. Г. Кобзар [Текст]:. – Х.: Ярина, 1996. – 736 с.

15. Фотозвіт до проведеного уроку [Електронний ресурс] : презентація. – Режим доступу:

<https://docs.google.com/open?id=0B8XRbRBe614seERySIYtc01TaFdNRFNOeUt6dEdsZw>